

ΓΙΑΝΝΗΣ Θ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

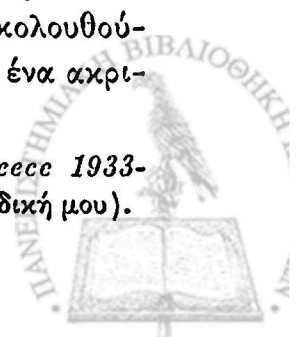
Ο ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΝΑΥΤΙΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΤΟ 1914 ΚΑΙ ΟΙ Η.Π.Α.

Ο πρόεδρος των Η.Π.Α. Franklin D. Roosevelt, σε επιστολή του τον Απρίλιο του 1944 προς τον Αμερικανό πρεσβευτή Lincoln McVeagh, διαπιστευμένο στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση του Καΐρου, αναφέρεται—μάλλον νοσταλγικά, αν όχι με στοργή—στην προσωπική του συμβολή στο ναυτικό επανεξοπλισμό της Ελλάδας, το 1914: «I am rather sentimental about Greece. My great grandfather and great uncle Mesrss. Howland and Aspinwall, got a frigate for Greek independence. And I myself, in early 1914 got two battleships to save Greece from Turkey¹». Αυτή η αναφορά από τον τότε υφυπουργό των Ναυτικών στην κυβέρνηση Wilson επιβεβαιώνει, κατά τον πιο επίσημο τρόπο, τον αποφασιστικό ρόλο που διαδραμάτισε το Ναυτικό των Η.Π.Α., ώστε να παρασχεθούν στην Ελλάδα τα μέσα για να εξασφαλίσει την κυριαρχία στο ελληνικό αρχιπέλαγος. Αυτή η κυριαρχία αμφισβητούνταν πειστικά και επιθετικά από την απειλητική πρόκληση μιας ισχυρής ναυτικής δύναμης, της Τουρκίας, που δημιουργήθηκε ακριβώς για τον παραπάνω σκοπό.

Προς τα τέλη του καλοκαιριού του 1912, η Ελλάδα, σε συμμαχία με τις λοιπές βαλκανικές χώρες, όδευε προς ένοπλη σύγκρουση με την Τουρκία των Νεοτούρκων. Η σύγκρουση αυτή, μεταξύ άλλων, θα έκρινε την τύχη του Αιγαίου, μιας περιοχής αναμφισβήτητα ελληνικής. Ως εκ τούτου, η επέκταση προς ανατολάς ήταν υψίστης σημασίας για το σχεδιασμό του ελληνικού Ναυτικού Επιτελείου· και ήταν φυσικό να δίνονταν ιδιαίτερη σπουδαιότητα σ' ότι δήποτε θα συντελούσε να δημιουργηθεί, έστω και με πρόχειρο τρόπο, μια ισχυρή ναυτική δύναμη, η οποία θα είχε ως στόχο όχι μόνο να ανταγωνισθεί το τουρκικό Ναυτικό, αλλά και να το καταναυμαχήσει, σταματώντας έτσι κάθε μελλοντική αξίωση της Τουρκίας να μεταβάλει το status quo στο Αιγαίο.

Οι στόχοι όσων διαμόρφωναν την ελληνική ναυτική πολιτική ακολουθούσαν παράλληλη πορεία μ' εκείνους των Νεοτούρκων, οι οποίοι είχαν ένα ακρι-

1. Βλ. John O. Iatrides (ed.), *Ambassador MacVeagh Reports. Greece 1933-1947*, Princeton, Princeton University Press, 1980, σ. 507 (η υπογράμμισή δική μου).



βέστατο πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση των στρατιωτικών ικανοτήτων της Πύλης, θεωρώντας τη ζωτικής σημασίας για την ίδια την ύπαρξη της αυτοκρατορίας. Στη δεκαετία του 1910, είχε αναληφθεί ένα φιλόδοξο ναυτικό πρόγραμμα, που θα το ζήλευαν και αυτές οι παραδοσιακές ναυτικές δυνάμεις της Μεσογείου, όπως η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία¹. Ως πρόσχημα για την πραγματοποίηση των υπέρογκων εξόδων που απαιτούνταν και που απορροφούσαν ολοσχερώς τα ασταθή έσοδα της Τουρκίας προβαλλόταν, φυσικά, η προστασία της· το βαθύτερο όμως αίτιο ήταν να απαγορευθεί στην Ελλάδα κάθε εξάπλωση στο ανατολικό Αιγαίο. Όπως σωστά παρατηρήθηκε, η Τουρκία απέβλεπε «deny Crete, which was deemed essential to the preservation of Ottoman rights in the Mediterranean, the opportunity of placing itself under another power; decrease Greek hopes that other powers in their own interest would render financial or other assistance»².

Η έναρξη του πρώτου Βαλκανικού πολέμου δεν έδωσε στους Νεότουρκους τα αναγκαία χρονικά περιθώρια για την υλοποίηση ενός τέτοιου μακροπρόθεσμου σχεδίου. Ο ελληνικός στόλος, υπό την ηγεσία του ναύαρχου Παύλου Κουντουριώτη, αναπτύχθηκε στο Αιγαίο και κατέλαβε χωρίς αντίσταση όλα τα νησιά, μέχρι τα παράλια της Ανατολίας³. Ένα νέο status quo επιβλήθηκε στην Ανατολική Μεσόγειο με την άνοδο μιας νέας ναυτικής δύναμης, της Ελλάδας, ενώ η Τουρκία είχε αποκλεισθεί αποτελεσματικά από τον έλεγχο της ζωτικής αυτής θαλάσσιας οδού και των γραμμών επικοινωνίας.

Ο ελληνικός Στόλος με την αίσθηση ενός νέου πεπρωμένου, του φύλακα-προπομπού της ελληνικής επέκτασης προς ανατολάς, επιφορτίσθηκε με έργα

1. Η υλοποίηση αυτών των πολύ φιλόδοξων σχεδίων δεν ήταν δυνατόν να γίνει χωρίς τις σοβαρές αντιρρήσεις της βρετανικής Ναυτικής Αποστολής στην Κωνσταντινούπολη και του Βρετανικού Ναυαρχείου, που τα αντιμετώπιζε ως πιθανή μελλοντική απειλή για τα βρετανικά συμφέροντα στη Μεσόγειο. Έτσι ο ναύαρχος Sir Henry B. Jackson, αρχηγός του πολεμικού επιτελείου του Ναυαρχείου, θα συμβούλευε την Ελλάδα στο τέλος των Βαλκανικών πολέμων: «...fewer the battleships possessed by Mediterranean powers, the better» βλ. P. G. Halpern, *The Mediterranean Naval Situation 1908-1914*, Cambridge 1971, σ. 335. Μια τελείως «αναθεωρητική» άποψη προσφέρεται από τον Βρετανό μελετητή των ναυτικών υποθέσεων της εποχής M. Pearson, ο οποίος προσπαθεί να ελαχιστοποιήσει τις επιρροές των βρετανών «συμβούλων» στον ναυτικό επανεξοπλισμό της περιοχής: Maurice Pearson, «Britain and Greek Naval Defence», στο *Greece and Great Britain during World War I*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, σ. 202, 1985.

2. Βλ. Halpern, *The Mediterranean Naval Situation*, σ. 319.

3. Το τουρκικό ναυτικό, κατά τις μία ή δύο εξόδους του στο Αιγαίο, παρά την αυστηρή βρετανική εκπαίδευση, άφησε να εννοηθεί ότι χρειάζεται ακόμη πολλή δουλειά στους τομείς των ναυτικών ελιγμών και της σκόπευσης, για να μη γίνεται λόγος για επιθετικό πνεύμα. Αντίθετα, βοήθησε σημαντικά τον τουρκικό στρατό στο βουλγαρικό μέτωπο, αν βέβαια ληφθεί υπόψη η σχεδόν παντελής έλλειψη βουλγαρικού ναυτικού: E. Asshmead - Bartlett, *With the Turks in Thrace*, London 1913, σ. 233-239.



που ξεπερνούσαν κατά πολύ τις τότε ικανότητές του ή και την προβλεπόμενη δύναμή του. Όφειλε να διασφαλίσει, απέναντι σε μια διαρκώς αυξανόμενη τουρκική αντίδραση, τη νέα ζωτική γραμμή της χώρας, τις θαλάσσιες επικοινωνίες και τις νησιωτικές περιοχές, έργο που ποτέ στο παρελθόν δεν είχε κληθεί να πραγματοποιήσει. Τώρα το ελληνικό Ναυτικό, από έναν δευτερεύοντα ρόλο στην άμυνα της χώρας, προωθήθηκε στο προσκήνιο. Οι ελληνικές διπλωματικές προσπάθειες να «πεισθεί» η Τουρκία ν' αναγνωρίσει τις μεταπολεμικές πραγματικότητες στο Αρχιπέλαγος στηρίζονταν ακριβώς στην ικανότητα του Στόλου να αποτρέψει κάθε τουρκικό ρεβανσιισμό.

Η συνθήκη ειρήνης της 14 Νοεμβρίου 1913, η οποία έθετε επίσημα τέρμα στις εχθροπραξίες των δύο χωρών, της Ελλάδας δηλ. και της Τουρκίας, δεν προχώρησε σε αποδεκτές ρυθμίσεις για το ανατολικό Αιγαίο και να νησιά κοντά στις μικρασιατικές ακτές. Η Τουρκία εμφανιζόταν άκαμπτη και αμετάπειστη στην επιμονή της να μην αποδεχθεί κανένα «τετελεσμένο γεγονός», αναγκάζοντας την κυβέρνηση Βενιζέλου να συναινέσει σε μια προσωρινή λύση, που όμως περιέκλειε σοβαρούς κινδύνους για μια νέα εμπλοκή. Ο Βενιζέλος, με την υπογραφή της συνθήκης των Αθηνών, επισήμως είχε αποδεχθεί το άρθρο 5 της συνθήκης του Λονδίνου της 30 Μαΐου 1913, σύμφωνα με το οποίο το μέλλον των νησιών του Αιγαίου αφηνόταν στα χέρια των ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Όπως παρατηρήθηκε, «τα συμβαλλόμενα μέρη θα αφήσουν τις Δυνάμεις ν' αποφασίσουν για τη μοίρα όλων των νησιών του Αιγαίου, με εξαίρεση την Κρήτη και τη Χερσόνησο του Άθω»¹.

Η Πύλη συναινώντας στη μεσολάβηση των Δυνάμεων, είχε a priori υποστηρίξει με έμφαση, ότι μερικά από τα νησιά, όπως η Ίμβρος και η Τένεδος, ήταν απαραίτητα για την άμυνα των Στενών, ενώ άλλα, όπως η Χίος και η Μυτιλήνη, αποτελούσαν αναποσπαστο τμήμα της Ανατολίας, αναγκαίο για την άμυνα της τουρκικής ενδοχώρας². Οι Τούρκοι επέμεναν ότι τα δύο αυτά μεγάλα νησιά, η Χίος και η Μυτιλήνη, έπρεπε να επιστραφούν στους πρώην κατόχους τους· ήταν μάλιστα εντελώς απρόθυμοι να δεχθούν τον συμβιβασμό που προωθούσε ο Βενιζέλος, που αποδεχόταν δηλ. την τουρκική επικυριαρχία στα νησιά αυτά. Έτσι, το φθινόπωρο του 1913, και οι δύο χώρες ετοιμάζονταν δραστήρια για μια νέα αναμέτρηση. Από τα τέλη του ίδιου έτους άρχισαν έναν αγώνα δρόμου, για να αυξήσουν τη ναυτική τους ισχύ· ιδιαίτερα η Τουρκία, που συνειδητοποιούσε ότι οι απαιτήσεις της θα είχαν μια σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας, μόνο εάν στηρίζονταν σε ναυτική δύναμη ανώτερη από την ελληνική.

Το τουρκικό Ναυτικό Επιτελείο, ήδη πριν ακόμη από το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, και μάλιστα από τον Νοέμβριο του 1912, είχε εκδηλώσει εν-

1. Βλ. E. C. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913*, 2η έκδ., New York 1969, σ. 331.

2. Βλ. ό.π., σ. 439.



διαφέρον για την αγορά δύο εξαιρετικά ισχυρών θωρηκτών, που είχαν ναυπηγηθεί στις Η.Π.Α. για λογαριασμό της Αργεντινής. Η αποτυχία στις σχετικές διαπραγματεύσεις επέτεινε τη σύγχυση στην Κων/πολη: ενώ η Πύλη έψαχνε απεγνωσμένα να βρει ετοιμοπαράδοτα πολεμικά πλοία, ως μια εύκολη και γρήγορη λύση. Το νεοτουρκικό κομμάτι διατύπωσε επίσης σχετικές προτάσεις προς το Βερολίνο για την αγορά του *Geben*, ενός βαρέος καταδρομικού των 24.000 τόννων, με πανίσχυρα πυροβόλα, ενταγμένου τότε στη γερμανική ναυτική μοίρα της Μεσογείου. Αναφέρονται ακόμη σε εξέλιξη διαπραγματεύσεις με τους Ιταλούς για την πώληση ενός θωρακισμένου καταδρομικού, του *Pisa* (ίδιου τύπου με τη ναυαρχίδα του ελληνικού στόλου *Αβέρωφ*), καθώς και ενός μικρού ανιχνευτικού καταδρομικού. Οι απεγνωσμένες αυτές διαπραγματεύσεις αποδείχθηκαν άκαρπες, τουλάχιστον ως τη στιγμή που κάποιο άλλο νοτιοαμερικανικό κράτος αποφάσισε να ματαιώσει το φιλόδοξο ναυτικό του πρόγραμμα και να πουλήσει το θωρηκτό, που τότε ναυπηγούσε σε βρετανικά ναυπηγεία.

Το *Rio De Janeiro*, κατασκευασμένο σύμφωνα με τις αυστηρές προδιαγραφές του βρετανικού Ναυαρχείου, από τα πιο σύγχρονα σκάφη που υπήρχαν, ήταν φυσικό να προκαλέσει έντονο ανταγωνισμό μεταξύ δευτερευουσών ναυτικών δυνάμεων για την απόκτησή του. Και η Ελλάδα προσπάθησε να λάβει μέρος στον ανταγωνισμό, αλλά η παραδοσιακή έλλειψη χρημάτων, καθώς και η χαρακτηριστική πολιτική αναποφασιστικότητα δεν κατάφεραν παρά να δουν το πλοίο να πηγαίνει στην Τουρκία¹. Υπό το όνομα *Σουλτάνος Οσμάν*, το θωρηκτό των 27.000 τόννων, με κύριο οπλισμό 14 κανόνια τω 12 ιντσών (300 χιλιστών) και ταχύτητα 22 κόμβων, ξεπερνούσε κατά πολύ τη συνολική δύναμη πυρός του ελληνικού Στόλου. Για να μην ανατραπεί η κυριαρχία της από κάποια αιφνίδια ενίσχυση του ελληνικού Ναυτικού, αλλά και με σκοπό την παγίωση της υπεροχής της, η Τουρκία προχώρησε στην παραγγελία και ενός ακόμη θωρηκτού, πάλι σε βρετανικό ναυπηγείο. Με το όνομα *Μεχμέτ Φατίχ*, θα ήταν ομοιότυπο με το πρώτο τουρκικό θωρηκτό, το *Ρεσάντ Ε'*, το οποίο είχε παραγγελθεί στα ναυπηγεία της εταιρείας *Vickers* το καλοκαίρι του 1911. Το *Ρεσάντ Ε'* υπήρξε το πρώτο βήμα του τουρκικού Ναυτικού Επιτελείου για ανεξάρτητο πρόγραμμα ναυπήγησης, που μετέβαλλε εντελώς τον σκοπό και τους στόχους των Τούρκων ναυτικών σχεδιαστών. Προσπαθούσαν μεθοδικά να δημιουργήσουν μια αξιόλογη ναυτική δύναμη από σύγχρονα σκάφη, που θα αντικαθιστούσαν τα παλαιά παροπλισμένα πλοία, τα οποία αποτελούσαν τον κορμό του οθωμανικού Ναυτικού².

1. Βλ. John T. Malakasses, *The Greek Naval Building Programm in 1910-1914 and the United States. America's Stand in the Greco-Turkish Rivalry for Supremacy in the Aegean. A Study in American Diplomacy with Greece*, Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Παραρτήματα «Δ ω δ ν η ς», αρ. 11), 1978, σ. 83.

2. Για πολύ καιρό σε αντίθεση με τους γερμανοεκπαιδευμένους φιλόδοξους Νεότουρκους αξιωματικούς, ο ναύαρχος *Williams* (της Βρετανικής Ναυτικής Αποστολής στην Κων-

Οι Νεότουρκοι, με όχι και τόσο ορθόδοξες μεθόδους, έπεισαν τη βρετανική Ναυτική Αποστολή στην Κων/πολη υπό τον ναύαρχο Williams, να συμφωνήσει σε ένα πρόγραμμα ραγδαίας ναυπήγησης πολεμικών πλοίων. Με τα 10 κανόνια των 13,5 ιντσών (310 χιλ. περ.) και με ταχύτητα 21 κόμβων, το *Ρεσάντ Ε'* προκαλούσε τον φθόνο των μεσογειακών ναυτικών δυνάμεων.

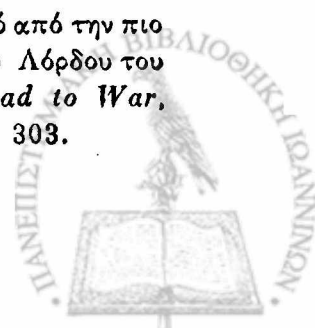
Η παράλληλη βρετανική Ναυτική Αποστολή¹, υπό τον ναύαρχο Tufnell, που είχε μετακληθεί να αναδιοργανώσει το ελληνικό Ναυτικό το 1911, είχε προτείνει ολοκληρωμένο πρόγραμμα ναυπήγησης βαριών πλοίων, που θα συμπληρώνονταν από έναν δυνατό σχηματισμό ελαφρών πλοίων συνοδείας, κατά προτίμηση αντιτορπιλικών. Ο ναύαρχος Tufnell είχε τη γνώμη, ότι η Ελλάδα έπρεπε αμέσως να αποκτήσει δύο θωρηκτά τελευταίου τύπου κι ένα θωρακισμένο καταδρομικό τύπου *Αβέρωφ*, καθώς και ένα στολίσκο 12 αντιτορπιλικών². Μια τρομερή ισχύς πράγματι, για τις απαιτήσεις μιας ανερχόμενης ναυτικής δύναμης, που προριζόταν να δράσει στα περιορισμένα όρια του Αιγαίου³. Η ελάχιστη δαπάνη για την υλοποίηση των υποδείξεων του Tufnell ανερχόταν περίπου στα 40.000.000 δολάρια, ποσό που δεν υπήρχε περίπτωση να εξευρεθεί, παρά τα εντατικά, αλλά και επιπόλαια, μέτρα αρκετών ελληνικών κυβερνή-

σταντινούπολη) όφειλε να υποκύψει στις απαιτήσεις τους για ένα στόλο αποτελούμενο από εντυπωσιακό σχηματισμό των πιο σύγχρονων πλοίων. Για την επιμονή και αποφασιστικότητα των Τούρκων να προχωρήσουν στη ναυπήγηση του δικού τους στόλου, άσχετα από το πόσο μπορούσε να κοστίσει, βλ. την παρακάτω άποψη του N. Barber: «The warships had been ordered by Turkey many months previously. Collection boxes appeared outside every mosque, on the Galata Bridge, at every village store. More money was raised by village fetes, charity bazaars jumble sales. Agents had walked from house to house collecting pitifully small contributions, and Turkish women had even sold their hair for help». Noel Barber, *The Lords of the Golden Horn*, London 1973, σ. 229.

1. Η βρετανική Ναυτική Αποστολή έφθασε στην Ελλάδα στα μέσα Απριλίου 1911 και στρώθηκε αμέσως στη δουλειά, για να μεταμορφώσει σ' ένα αξιόμαχο, ομοιογενές και καλοεκπαιδευμένο σώμα τον άμορφο όγκο, που κατ' ευφημισμό ήταν γνωστός ως Ελληνικός Στόλος. Η κύρια αντίδραση προς τη βρετανική Ναυτική Αποστολή θα προερχόταν από το σώμα των αξιωματικών, το οποίο, σύμφωνα με τον αμερικανό πρεσβευτή στην Αθήνα, δεν δεχόταν με ευχαρίστηση το νέο αυστηρό σύστημα εκπαίδευσης που καθιέρωσε η Αποστολή: «Some do not take it kindly to the work demanded of them and resent being ordered off for manoeuvres off each of the cafes of Phalerum and Athens». *National Archives of the United States* (στο εξής *NAUS*), Department of State, Greece, 863 34/14, αναφορά του πρεσβευτή Moses προς το υπουργείο Εξωτερικών, 10.10.1911.

2. 'Ο.π., Νο 868 43/14, αναφορά του ίδιου προς το ίδιο υπουργείο, 10.5.1911. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί το γεγονός ότι οι γνωστές ελληνικές πηγές δεν αναφέρουν τίποτε σημαντικό γι' αυτό το σπουδαίο πρώτο σχέδιο του Tufnell.

3. Το ότι η Ελλάδα ήταν υπό ανάπτυξη ναυτική γινόταν σαφώς αποδεκτό από την πιο έγκυρη πηγή, το ίδιο το βρετανικό Ναυαρχείο: βλ. τα σχόλια του Πρώτου Λόρδου του Ναυαρχείου Battenberg, στην κλασική εργασία του A. Marder, *The Road to War*, τ. 1 του έργου *From the Dreadnought to Scapa Flow*, London 1975, σ. 303.



σεων¹. Αυτό τουλάχιστο ομολογούσε ο Βενιζέλος στον πρεσβευτή των Η.Π.Α. στην Αθήνα Moses και στους αντιπροσώπους των αμερικανικών ναυπηγείων, οι οποίοι είχαν σπεύσει στην Ελλάδα με την προοπτική να συνάψουν εξαιρετικά επικερδή συμβόλαια. Η κυβέρνηση Βενιζέλου, αφήνοντας κατά μέρος τις εμπεριστατωμένες εισηγήσεις της βρετανικής Ναυτικής Αποστολής, όρισε επιτροπή από έλληνες αξιωματικούς του Ναυτικού, υπό την προεδρία του ίδιου του πρωθυπουργού, για να προτείνει τα κατάλληλα μέτρα ως αντίρροπο στην τουρκική ναυτική ανάπτυξη. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός, ότι τα πορίσματα της επιτροπής, μετά από μαραθώνιες συνεδριάσεις, ήταν άκρως απογοητευτικά. Στον φοβερό τουρκικό κολοσσό η Ελλάδα θα αντιπαρέτασσε ένα νέο τύπο θωρηκτού 13.000 τόνων, με 6 κανόνια των 10 ιντσών (280 χιλ.) και 12 των 4 ιν. (112 χιλ.) και με προδιαγραφές που καθόρισε η ίδια η επιτροπή, σχέδια που έμελλε να προκαλέσουν τα ειρωνικά σχόλια πολλών ευρωπαϊκών ναυπηγικών εταιρειών. Όπως αναφέρει ο αντιπρόσωπος της εταιρείας «Bethlehem Steel» σε υπόμνημά του προς το υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α., με ημερομηνία 22.5.1912, «ένα πλοίο κατασκευασμένο με αυτά τα στάνταρς θα βγει χελώνα»².

Η παραγγελία του «θωρηκτού», αφού η επιτροπή αναθεώρησε τα αρχικά σχέδια, δόθηκε σε γερμανική εταιρεία, γιατί οι Γερμανοί φάνηκαν διατεθειμένοι να κατασκευάσουν αυτό που ο ναύαρχος Tufnell είχε αποκαλέσει «το σχεδιαζόμενο έκτρωμα» και οι Αμερικανοί «χελώνα»³. Το συμβόλαιο για το «θωρηκτό», που ονομάστηκε *Σαλαμής*, το πρώτο βαρύ σκάφος που θα ναυπηγούνταν για λογαριασμό της Ελλάδας, υπογράφηκε στις 12 Αυγούστου 1912· επρόκειτο για τροποποιημένη έκδοση του αρχικού σκάφους των 13.000 τόνων, για ένα πλοίο δηλ. 17.000 τ., αλλά και πάλι πολύ υποβαθμισμένο σε σχέση με τα τουρκικά θωρηκτά ως προς τη δύναμη πυρός.

Αυτή η εγγενής διστακτικότητα των ελληνικών κυβερνήσεων να εγγυηθούν και να χρηματοδοτίσουν κάποιο μακρόπνοο πρόγραμμα ναυτικών εξοπλισμών, αντί να προβαίνουν σε επικίνδυνες και σπασμωδικές ενέργειες της τελευταίας στιγμής, υποκινούνταν, δυναμικά πολλές φορές, από τις αλληλοσυγκρουόμενες θέσεις της βρετανικής Ναυτικής Αποστολής και έμμεσα από το Βρετανικό Ναυαρχείο. Ο πρίγκιπας Luis Battenberg, Πρώτος Λόρδος του

1. NAUS, Dept. of State, Greece, No 868 34/14, αναφορά Moses προς υπ. Εξωτερικών, 10.10.1911.

2. Ό.π., υπόμνημα για τη συζήτηση του αντιπρόσωπου της εταιρείας «Bethlehem Steel» στην Ουάσιγκτον με αξιωματούχους του Τμήματος Υποθέσεων Εγγύς Ανατολής του υπουργείου Εξωτερικών, 22.5.1912 (έγγραφο μη αριθμημένο).

3. Ένας Έλληνας αξιωματικός του Ναυτικού, ο μετέπειτα ναύαρχος Καββαδίας, θα παρατηρούσε ότι το κύριο προσόν του «θωρηκτού» ήταν η ικανότητά του να δεξαμενισθεί για επιδιορθώσεις στην καινούργια δεξαμενή του Πειραιά: Ε. Καββαδία, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1910 όπως τον Έζησα*, Αθήνα 1950, σ. 21.



Ναυαρχείου, είχε τη γνώμη πως η Ελλάδα δεν έπρεπε να αποκτήσει νέου τύπου θωρηκτά, ακόμη κι αν επρόκειτο για το τροποποιημένο *Σαλαμίς*. Την ίδια άποψη συμμαριζόταν και ο πρώτος λόρδος του Ναυαρχείου Winston Churchill, ο οποίος πρόβαλλε ως επιχείρημα ότι ένας στολίσκος торπιλλοβόλων θα ήταν πιο αποτελεσματικός από όσο ένα βαρύ πολεμικό πλοίο ως αντίρροπο στους Αυστριακούς ή τους Ιταλούς. Ο Churchill βέβαια σκεφτόταν μια πιθανή σύμπραξη του βρετανικού Στόλου της Μεσογείου με τον ελληνικό· στην περίπτωση αυτή τα ελαφρά ελληνικά σκάφη θα μπορούσαν να αποτελέσουν προπέτασμα για τις βαριές βρετανικές ναυτικές μονάδες. Και ο Battenberg και ο Churchill, όταν απέρριπταν τις ελληνικές θέσεις για ναυτικούς εξοπλισμούς, παρέβλεπαν στην ουσία τις στρατηγικές ανάγκες της Ελλάδας· παράλληλα όμως ήταν ιδιαίτερα προσεκτικοί, να μη προσβάλλουν τις τουρκικές «ευαισθησίες» στον ίδιο τομέα.

Στην εμμονή του για ένα ελληνικό Στόλο αποτελούμενο ουσιαστικά από ελαφρά πλοία, το βρετανικό Ναυαρχείο οδηγούνταν και από άλλες σκέψεις. Σε ένα μνημόνιο που είχε συντάξει το Ναυαρχείο, έπειτα από ρητές οδηγίες του Churchill, η ανάπτυξη του ελληνικού Ναυτικού αντιμετωπιζόταν μέσα από μέτρα και θέσεις, που «θα απειλούσαν στο ελάχιστο δυνατό τα βρετανικά συμφέροντα»¹. Για το Ναυαρχείο, ακόμη και η κατοχή τριών-τεσσάρων καταδρομικών θα μπορούσε ν' αποτελεί πιθανή απειλή για τις βρετανικές επικοινωνίες και τα συμφέροντα στην Αν. Μεσόγειο. Έτσι ένας στόλος από торπιλλοβόλα και αντιτορπιλλικά θα ήταν το καλύτερο από δύο κακά.

Το μέσο με το οποίο ασκήθηκε η σχετική πίεση για την εφαρμογή της βρετανικής θέσης ως προς τον ναυτικό εξοπλισμό της Ελλάδας υπήρξε η δεύτερη βρετανική Ναυτική Αποστολή. Η πρώτη Αποστολή, ύστερα από απαίτηση της ελληνικής κυβέρνησης, αντικαταστάθηκε από μια άλλη, υπό τη διοίκηση του ναυάρχου Mark Kerr. Η βρετανική Ναυτική Αποστολή στην Ελλάδα θα ήταν τώρα ισοδύναμη με εκείνη της Τουρκίας, της οποίας ο διοικητής και τα μέλη συγκαταλέγονταν στην επετηρίδα των «εν ενεργεία» αξιωματικών του βρετανικού Ναυτικού².

1. Halpern, *The Mediterranean Naval Situation*, σ. 334.

2. Όχι ότι η προηγούμενη βρετανική Ναυτική Αποστολή δεν παρουσίασε ικανοποιητική εργασία στο θέμα της αναβάθμισης του ελληνικού Στόλου. Ο αμερικανός πρεσβευτής στην Αθήνα ανέφερε προς το υπουργείο Εξωτερικών, στις 10.9.1913: «The work of the Greek fleet during the recent wars has been in the main excellent. The men are brave enough but lack snap. The officers are not free from the oriental failing of unwillingness to admitt that they do not understand things of which they are really ignorant; and they are at times hypersensitive about direct and peremptory orders ... In other respects they have proved equal to the demands of the service»: *NAUS*, Dept. of State, Greece, έγγρ. αρ. 868.90, αναφορά του Αμερικανού πρεσβευτή στην Αθήνα προς τον Υπουργό Εξωτερικών, 10.9.1913.



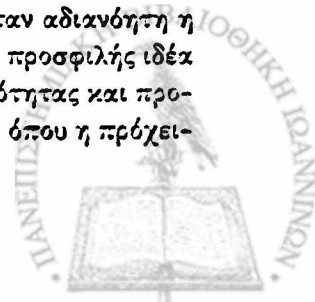
Οι εισηγήσεις του ναυάρχου Kerr προς τον Βενιζέλο δεν συγκρούονταν, φυσικά, με το καθιερωμένο δόγμα του Ναυαρχείου για το μέλλον του ελληνικού Στόλου: θα έπρεπε δηλ. να αποτελείται κυρίως από καταδρομικά και από ένα πράγματι μεγάλο αριθμό αντιτορπιλικών. Για να θέσει σε εφαρμογή το νέο εξοπλιστικό της πρόγραμμα, η Ελλάδα θα έπρεπε να αναθεωρήσει τα σχέδιά της και να πουλήσει το Σαλαμίς, τότε ακόμη υπό κατασκευή. Παρόλο ότι οι υποδείξεις του Kerr δεν υιοθετήθηκαν απόλυτα, ωστόσο οι ιδέες του επηρέασαν αποφασιστικά την παραπέρα ανάπτυξη του ελληνικού Ναυτικού. Το ναυτικό εξοπλιστικό πρόγραμμα της Ελλάδας χαρακτηρίζεται αυτή την εποχή από καιροσκοπισμό. Πυρετώδεις και σπασμωδικές ενέργειες, αλληλοσυγκρουόμενες απόψεις και αυτοσχεδιασμοί της τελευταίας στιγμής είναι οι πιο ορατές συνιστώσες της ναυτικής πολιτικής που ακολουθούσε η Αθήνα απέναντι σε μια συγκροτημένη και μακροπρόθεσμη τουρκική ναυτική στρατηγική¹.

Μέσα σ' αυτό το πνεύμα, μετά από συγκεχυμένες διαπραγματεύσεις και αμέτρητες ώρες κουτοπόνηρων ανατολίτικων παζαριών, ο Βενιζέλος υπέγραψε συμβόλαιο με γαλλικό ναυπηγικό οίκο, για την κατασκευή ενός θωρηκτού του τύπου *Λωρραίνη*. Η προτίμηση προς τη γαλλική ναυπηγική βιομηχανία, παρά το υψηλότερο κόστος κατασκευής, ήταν αποτέλεσμα της πίεσης που άσκησε η γαλλική κυβέρνηση, η οποία θα δάνειζε στην Ελλάδα τα απαραίτητα κεφάλαια, μόνο εάν η παραγγελία δινόταν σε γαλλικό οίκο.

Και το πλοίο αυτό ωστόσο, καθώς κι ένα ακόμη που η ελληνική κυβέρνηση σκόπευε να ναυπηγήσει, παρά το γεγονός ότι θα ενίσχυε αισθητά τις μαχητικές ικανότητες του ελληνικού Στόλου, αποτελούσε αδύναμο αντίβαρο στα δύο βαριά πολεμικά πλοία των Τούρκων, που ήδη συμπλήρωναν τις δοκιμές τους και ήταν έτοιμα να ενταχθούν στον τουρκικό Στόλο. Η κυβέρνηση Βενιζέλου προσπάθησε να λάβει διορθωτικά μέτρα, για να αντιμετωπίσει τη δεινή απειλή.

Η προσφυγή όμως στις κύριες κατασκευάστριες χώρες αποδείχθηκε μάταιη, λόγω προπαντός της ελληνικής αναβλητικότητας στο παρελθόν. Έτσι η ελληνική κυβέρνηση, σε απόγνωση, αναγκάστηκε άρον-άρον να αγοράσει ένα ελαφρό ανιχνευτικό καταδρομικό 2.600 τόννων το πλοίο είχε ναυπηγηθεί από μια εταιρεία της Νέας Υόρκης για λογαριασμό της Κίνας, αλλά δεν είχε παραληφθεί από τους Κινέζους λόγω πλημμελούς κατασκευής. Επρόκειτο για ένα «μουσείο πυροβολικού», κατά τον εύστοχο χαρακτηρισμό του ναυάρχου Καβ-

1. Η εξέλιξη του ελληνικού Ναυτικού, μετά τις οπωσδήποτε σημαντικές παραγγελίες το καλοκαίρι του 1914, που όλες ματαιώθηκαν, αποκαλύπτει την επιρροή του Βενιζέλου και των βενιζελικών αξιωματικών (όπως ο Πετρόπουλος), για τους οποίους ήταν αδιανόητη η ανάπτυξη του στόλου με βάση τα βαριά σκάφη. Πάντως, ούτε ακόμη και η προσφιλής ιδέα τους για τη δημιουργία ισχυρών στολίσκων από αντιτορπιλικά και δραστηριότητας και προγραμματισμού. Η παράδοση αυτή επέζησε μέχρι τις πιο πρόσφατες εποχές, όπου η πρόχει-



βαδία¹, εξαιτίας της ποικιλίας του οπλισμού του. Αυτό το απόκτημα δεν μπορούσε παρά να τονίσει ακόμη περισσότερο το χαμηλό επίπεδο των ελληνικών παρασκευών απέναντι στην τουρκική αποφασιστικότητα να αποσπάσει τον έλεγχο του Αιγαίου από την Ελλάδα.

Ήταν φανερό ότι ο καιρός της τελικής αναμέτρησης πλησίαζε γρήγορα. Καμιά ωστόσο ανωτερότητα στη ναυτική παράδοση δεν θα μπορούσε να ισορροπήσει επαρκώς τη μαζική τουρκική υπεροχή. Ο «από μηχανής θεός», που έδωσε τη λύση στο «δράμα», υπήρξε η απόφαση της κυβέρνησης Wilson να πουλήσει στην Ελλάδα δύο από τα παλαιότερου τύπου θωρηκτά, με τη συγκατάθεση του αμερικανικού Ναυτικού, την άνοιξη του 1914. Τα δύο σκάφη, τα *Idaho* και *Mississippi*, ήταν και τα μόνα διαθέσιμα στην παγκόσμια αγορά. Σχετικά νέα, ναυπηγημένα το 1908, με εκτόπισμα 13.000 τ. και ταχύτητα 17 μιλίων, θεωρούνταν αρκετά βραδυκίνητα για τη νέα γενιά θωρηκτών. Η χαμηλή κατασκευή τους αποτελούσε ένα ακόμη μειονέκτημα, γιατί τα καθιστούσε σχεδόν άχρηστα στις τριχυμιώδεις θάλασσες, όπου τα πρυμναία πυροβόλα εξουδετερώνονταν αφού δεν μπορούσαν να βάλουν με την απαιτούμενη ακρίβεια. Για το Αιγαίο όμως, ένα κλειστό αρχιπέλαγος, τα μειονεκτήματα αυτά εξουδετερώνονταν σε σημαντικό βαθμό.

Η ελληνική κυβέρνηση δεν μπορούσε παρά να θεωρήσει ως εύνοια της τύχης αυτή την ευκαιρία· χωρίς καθυστέρηση έσπευσε να πείσει την κυβέρνηση των Η.Π.Α. να συγκατατεθεί. Ο νέος πρέσβυς των Η.Π.Α. στην Ελλάδα Williams δέχτηκε την προσωπική επίσκεψη του Βενιζέλου και του υπουργού Εξωτερικών Γεωργίου Στρέιτ, με την παράκληση να μεταφέρει στην κυβέρνησή του την ελληνική επιθυμία. Το σημείο που τονίστηκε με ιδιαίτερη έμφαση από τους δύο Έλληνες πολιτικούς ήταν ότι η Ελλάδα, με αυτή την ενίσχυση της ναυτικής της δύναμης, δεν είχε σκοπούς πολεμοχαρείς. Ο αμερικανός διπλωμάτης ήταν ρητός στο τηλεγράφημά του προς τον υπουργό Εξωτερικών της χώρας του, ότι δηλ. η Ελλάδα σκόπευε να ενισχύσει την άμυνά της και όχι να απειλήσει το *status quo* στην Αν. Μεσόγειο. Οι διαβεβαιώσεις αυτές κρίνονταν απαραίτητες, εάν η αμερικανική κυβέρνηση και το Κογκρέσο θα ενέκριναν την πώληση. Κι αυτό γιατί η κυβέρνηση Wilson, όπως και η προκάτοχός της του Taft, τηρούσαν προσεκτικά ουδέτερη στάση στις υποθέσεις της ΝΑ Ευρώπης και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας².

ρη και συμπτωματική, αν όχι συναισθηματική, πολιτική σχετικά με το ναυτικό πρόγραμμα της χώρας έρχεται σε ισχυρή αντίθεση με τη μεθοδική και μακροπρόθεσμη πολιτική της σύγχρονης Τουρκίας.

18. Καββαδία, *Ο Ναυτικός Πόλεμος*, σ. 24.

19. Πρβλ. L. Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey. 1914-1923*, Baltimore 1965, σ. 334-338. - S. De Novo, *American Interests and Policies in the Middle East. 1909-1939*, Minneapolis 1963, σ. 58-88.



Ο αμερικανός πρεσβευτής στην Αθήνα, χωρίς να έρχεται σε σύγκρουση με το βασικό αυτό δόγμα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του στην περιοχή, απέβη ένθερμος υποστηρικτής του ελληνικού αιτήματος, αφού ο ίδιος είχε πειστεί ότι η Ελλάδα με την ενίσχυση της άμυνάς της θα συνεπέφερε πραγματικά στη διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή, και δεν δίσταζε να αναφέρει: «In my opinion, the Greek Government has faithfully maintained the Balkan peace treaty and wishes peace. Purchase of two powerful battleships by Turkey puts Greece at the mercy of Turkish Navy. American ships would not suffice for aggression but would secure against invasion and prevent hostile demonstration by Turkey. I am positive Greek Government dreads war»¹.

Σε μια επόμενη πιο λεπτομερή έκθεση, ο Williams υπογράμιζε, με την ίδια επιμονή, στον υπουργό Εξωτερικών W. Bryant, ότι η ενίσχυση της ναυτικής ισχύος της Ελλάδας με τα παραπάνω σκάφη δεν θα υποδαύλιζε τον πόλεμο στα Βαλκάνια· αντίθετα, η παρουσία τους θα απέτρεπε κάθε εχθρική ενέργεια στην περιοχή. Με την ίδια θερμή συνηγορία υπογραμμίζοταν η πίστη της ελληνικής κυβέρνησης στις συμφωνίες ειρήνης και οι καλές της προθέσεις έπρεπε, κατά τη γνώμη του, να θεωρηθούν ως δεδομένες. Τόση προθυμία έδειχνε η ελληνική κυβέρνηση στην πιστή τήρηση των συνθηκών ειρήνης και στις εδαφικές ρυθμίσεις που επιβλήθηκαν από τις Δυνάμεις, συνέχιζε ο αμερικανός διπλωμάτης, ώστε διακύβευε τη δημοτικότητά της και γινόταν αντικείμενο σφοδρής κριτικής στο εσωτερικό.

Ο Williams, εξάλλου, έδειχνε απόλυτα βεβαιωμένος ότι η ναυτική ισχύς της Τουρκίας είχε σχεδιαστεί για να υποστηρίξει μια ρεβανσιστική πολιτική στο Αιγαίο. Η χώρα αυτή είχε διακηρύξει προς όλες τις κατευθύνσεις την απόφασή της να καταλάβει τα νησιά Χίο και Μυτιλήνη, δηλώνοντας ρητά ότι δεν θα ησύχαζε μέχρις ότου αυτά τα «εξαισία» μέρη επανέλθουν στην κυριαρχία της. Η επιβλητική δύναμη πυρός των θωρηκτών, που σύντομα θα αναλάμβαναν υπηρεσία στον τουρκικό Στόλο, θα συνέτριβε το ελληνικό Ναυτικό στην πρώτη αψιμαχία. Αυτή η άποψη ήταν πλατιά διαδομένη στην Αθήνα, συμπλήρωνε ο αμερικανός προεδρικός απεσταλμένος, ότι δηλ. η Τουρκία θα έθετε σε εφαρμογή το παραπάνω σχέδιο αμέσως μόλις παραλάμβανε τα θωρηκτά. Αλλά ο Williams προχωρούσε ακόμη πιο πέρα· διατύπωνε το ευλογοφανές επιχείρημα, ότι η Τουρκία θα επικρατούσε στο Αιγαίο και θα το ήλεγχε, ακόμη και χωρίς τα δύο βαριά θωρηκτά. Η ειρήνη στην Αν. Μεσόγειο θα διατηρούνταν, «εάν η μεγάλη υπεροχή του τουρκικού Ναυτικού ελαττωνόταν με κάποιον τρόπο»². Τα δύο παλαιότερου τύπου αμερικανικά θωρηκτά *Idaho* και

1. *NAUS*, Dept. of State, Greece, No 868. 34/6, τηλεγράφημα του Williams προς τον Υπουργό Εξωτερικών της 30.5.1914.

2. Βλ. ό.π.



Mississippi δεν ήταν βέβαια πολύ παλαιά, όπως αναφέρθηκε, αλλά ήταν οπωσδήποτε ακατάλληλα για επιθετικές επιχειρήσεις, εναντίον των πρώτης τάξης τουρκικών θωρηκτών. Στην καλύτερη περίπτωση, θα μπορούσαν μόνο να αποτρέψουν «την ερήμωση των ακτών». Και από την πλευρά αυτή λοιπόν, η απόκτηση των δύο πλοίων από την Ελλάδα θα απέτρεπε τον πόλεμο στην περιοχή, παρά θα τον πυροδοτούσε. «Θεωρώ ως αναπόφευκτο συμπέρασμα, ανέφερε ο Williams, ότι ένας ισόρροπος ναυτικός εξοπλισμός της Ελλάδας θα αποθάρρυνε την Τουρκία και τη Βουλγαρία από έναν επιθετικό πόλεμο, ενώ η ναυτική της αδυναμία ίσως επαναφέρει την Ελλάδα κάτω από τουρκική κατοχή»¹.

Πέρα από την αμέριστη και θερμή συνηγορία υπέρ της ελληνικής θέσης από τον Williams, ο Βενιζέλος, έχοντας επίγνωση των κινδύνων από την ανατροπή της ναυτικής ισορροπίας στο Αιγαίο, απηύθυνε προσωπική έκκληση στον πρόεδρο Wilson, να εγκρίνει την πώληση των πλοίων στην Ελλάδα. «Αυτή τη στιγμή, έγραφε προς τον Αμερικανό πρόεδρο, που η Ελλάδα βρίσκεται σε σοβαρή διαμάχη με την Τουρκία, διαμάχη που προκλήθηκε από τις ωμές διώξεις των Ελλήνων στην Οθωμανική αυτοκρατορία, και γνωρίζοντας καλά τα ευγενικά αισθήματα υπέρ της παγκόσμιας ειρήνης που καθοδηγούν εσάς και τον αμερικανικό λαό, παίρνω το θάρρος να ζητήσω απευθείας από σας να ασκήσετε όλη σας την επιρροή για την παραχώρηση των πλοίων, η οποία έχει άλλωστε εγκριθεί από τη Γερουσία»².

Το ενδιαφέρον του Βενιζέλου και η προσωπική του έκκληση προς τον πρόεδρο Wilson εκδηλώθηκαν την κατάλληλη στιγμή. Ήδη η τουρκική κυβέρνηση ενεργούσε για να εμποδίσει την ελληνική αγορά, ελπίζοντας ότι θα την παγώσει ή, ακόμη καλύτερα, θα εξασφαλίσει για το τουρκικό Ναυτικό τα δύο πλοία. Οι Νεότουρκοι στην Κων/πολη είχαν διατυπώσει σαφείς υπαινιγμούς στην εκεί αμερικανική πρεσβεία, ότι η Τουρκία «επιθυμούσε» να συναγωνιστεί την Ελλάδα στην αγορά των δύο πλοίων. Σε μια αμέσως επόμενη αναφορά της, η αμερικανική πρεσβεία στην Κων/πολη πληροφορούσε το υπουργείο Εξωτερικών, ότι η παράδοση των πλοίων στο ελληνικό Ναυτικό θα επηρέαζε αρνητικά τη θέση των Αμερικανών στην αυτοκρατορία και θα απειλούσε τα εκεί οικονομικά συμφέροντα των Η.Π.Α. Και αυτοί, ήταν, βέβαια, σοβαροί λόγοι για να καταστήσουν διστακτικό το αμερικανικό υπουργείο Εξωτερικών. Άλλωστε λίγα χρόνια πριν, το 1910 συγκεκριμένα, η κυβέρνηση Taft αρνήθηκε κατηγορηματικά να πουλήσει στην Ελλάδα δύο άλλα παλαιά θωρηκτά, τα οποία η ελληνική κυβέρνηση ζητούσε με επιμονή, όταν προετοιμαζόταν για στρατιωτική α-

1. Βλ. ό.π.

2. Ό.π., έγγραφο μη αριθμημένο. Η αναφορά στα Αμερικανικά Αρχεία είναι μετάφραση από το ελληνικό πρωτότυπο, το οποίο προφανώς βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του Wilson. Ο Halpern αναφέρει ότι ο Βενιζέλος είχε τηλεγραφήσει στον Αμερικανό πρόεδρο, αλλά αντλεί τις πληροφορίες του από δευτερεύουσες πηγές: Halpern, *The Mediterranean Naval Situation*, σ. 351-2.



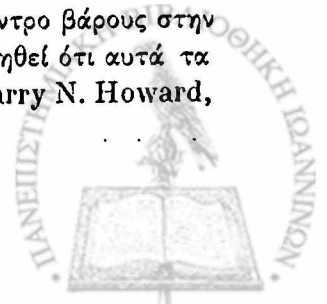
ναμέτρηση με τους Νεότουρκους: «It would be disastrous to the American railway project and other large commercial interests in Turkey, if we were to aid Turkey's most natural enemy by helping strengthen the Greek Navy; therefore, while observing strict neutrality and showing every consideration to the Greek request we must avoid any action which might be construed as hostile to Turkey or its present administration»¹.

Αυτή η άποψη του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών υπογράμμιζε το ισχύο δόγμα της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α., να παραμείνει δηλ. ουδέτερη, αν ήταν δυνατόν απόλυτα, στις τοπικές συγκρούσεις οπουδήποτε, οι οποίες θα μπορούσαν να απειλήσουν ή να θέσουν σε κίνδυνο τη διείσδυση των αμερικανικών οικονομικών συμφερόντων. Παρά τους αντίθετους ισχυρισμούς², το αμερικανικό ενδιαφέρον για την Οθωμανική αυτοκρατορία εστιαζόταν στις τεράστιες οικονομικές της δυνατότητες, οι οποίες διάνοιγαν νέους ορίζοντες για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις των Η.Π.Α. Αντίθετα, η Ελλάδα και τα άλλα μικρά βαλκανικά κράτη δεν φαίνονταν αρκετά ελκυστικά για μεγάλης κλίμακας επενδύσεις ή για πωλήσεις βιομηχανικών προϊόντων.

Ακριβώς για τους λόγους αυτούς, η κυβέρνηση Βενιζέλου σκόπευε να προλάβει τυχόν αρνητικές αντιδράσεις από την Ουάσιγκτον, τονίζοντας τις ειρηνικές προθέσεις της και καταβάλλοντας προσπάθεια να πείσει την κυβέρνηση Wilson, ότι τα δύο σκάφη θα εξασφάλιζαν την ειρήνη στην περιοχή και θα εμπόδιζαν κάθε νέα σύρραξη. Η προτεινόμενη ενίσχυση του ελληνικού Στόλου μπορούσε να αποτρέψει την τουρκική απειλή· αυτό ήταν και το βασικό επιχείρημα της ελληνικής πλευράς. Σε ένα υπόμνημα του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών, η ιδέα ότι η αμερικανική «επέμβαση» ήταν υψίστης σημασίας για τη διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή παρουσιάζόταν πειστικά: «Greece proposes to buy these warships not with any purpose to attack Turkey, but on the contrary in order to insure peace by securing a fair equilibrium of its naval forces with those of the Ottoman Empire, which makes no secret of its aggressive intentions as regards certain Aegean Islands allotted to Greece by the Award of Europe which Turkey is preparing to contend for in spite of the London treaty by which the decision of this matter was

1. NAUS, Dept. of State, Greece, έγγρ. μη αριθμημένο. Υπόμνημα του επικεφαλής του Τμήματος Εγγύς Ανατολής Young προς τον αναπληρωτή υπουργό Εξωτερικών Alvey A. Adee, 9.9.1910.

2. Ο H. Howard, στην αξιολόγηση εργασία του για την πολιτική των Η.Π.Α. έναντι της Τουρκίας, τείνει να ελαχιστοποιήσει τη σπουδαιότητα των οικονομικών συμφερόντων της χώρας αυτής στην Οθωμανική αυτοκρατορία· τοποθετεί, αντίθετα, το κέντρο βάρους στην ιεραποστολή και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αφήνοντας έτσι να εννοηθεί ότι αυτά τα στοιχεία καθόριζαν την εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. στην περιοχή: Harry N. Howard, *Turkey, the Straits and U.S.A. Policy*, Baltimore 1974, σ. 26.



entrusted to the six great Powers which awarded them to Greece»¹.

Η ενίσχυση του ελληνικού Ναυτικού με τις δύο μονάδες, παρά τις μέτριες μαχητικές τους δυνατότητες, θα καθιστούσε την ελληνική κυβέρνηση ικανή να προσβλέπει με αυτοπεποίθηση στις σχέσεις της με την Κων/πολη. Αν η Ελλάδα ήταν λιγότερο ευάλωτη σε μια ξαφνική ναυτική επίθεση, θα μπορούσε παράλληλα να είναι πιο διαλλακτική στις διαφορές της με τον επιθετικό της γείτονα. Αντίθετα, η ενδεχόμενη άρνηση της αμερικανικής κυβέρνησης να πουλήσει τα πλοία στην Ελλάδα θα εξανάγκαζε την τελευταία αυτή να εξαπολύσει αιφνίδια επίθεση, για να προλάβει την επικείμενη τουρκική ναυτική προσβολή.

Έτσι η Ουάσιγκτον, όσο η Ελλάδα ήταν σε θέση να αντιλαμβάνεται αυτό το γεγονός, κρατούσε το κλειδί της ειρήνης στην περιοχή. «Εγκαταλειμμένη» από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, η «ακριβή στα πίτουρα και φτηνή στ' αλεύρι»² κυβέρνηση Βενιζέλου και οι υποστηρικτές της του Στρατιωτικού Συνδέσμου είχαν τώρα εξαρτήσει τη μοίρα του τόπου από λύσεις της τελευταίας στιγμής, βασισμένες στην καλή θέληση των Η.Π.Α. Η επίκληση από τον Βενιζέλο της απελπιστικής κατάστασης της χώρας, η δηλωμένη αποφασιστικότητα των Νεοτούρκων να εξαλείψουν τις απώλειες που είχε υποστεί η αυτοκρατορία κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, καθώς και η εκφρασμένη επιθυμία του αμερικανικού υπουργείου Ναυτικών να πουλήσει δύο θωρηκτά παλαιάς κατασκευής για να ναυπηγήσει με τα έσοδα ένα άλλο σύγχρονο σκάφος, όλα αυτά βοήθησαν ώστε ο πρόεδρος Wilson να εγκρίνει την παραχώρηση. Μια απόφαση που επρόκειτο να προκαλέσει πολλά δυσμενή σχόλια των ευρωπαϊκών ναυτικών κύκλων, κυρίως των βρετανικών³, που είδαν την αμερικανική είσοδο στην ευρωπαϊκή αγορά όπλων ως προκλητική επέμβαση στα «οικόπεδά» τους.

Η Τουρκία τώρα, αφού απέτυχε η εκστρατεία της να ματαιωθεί η πώληση των πλοίων στην Ελλάδα, προσπαθούσε να ασκήσει πιέσεις στην Ουάσιγκτον, ώστε να καθυστερήσει η παράδοσή τους, τουλάχιστο μέχρις ότου θα παρελάμβανε και η ίδια τα δύο θωρηκτά.

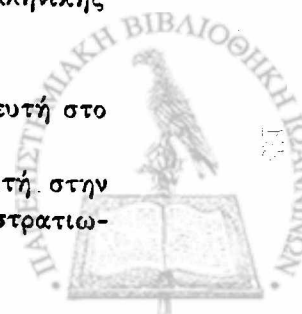
Ο μέγας βεζίρης Σάιτ Χαλίμ Πασάς κάλεσε επίσημα τον πρεσβευτή των Η.Π.Α. στην Κωνσταντινούπολη H. Morgenthau, να διαβιβάσει στην Ουάσιγκτον τις απαιτήσεις των Νεοτούρκων· παράλληλα κατέστησε σαφές ότι τα αμερικανικά συμφέροντα στην αυτοκρατορία θα επηρεάζονταν αρνητικά, αν η παράδοση των δύο πλοίων στο ελληνικό Ναυτικό γινόταν χωρίς καθυστέρηση, όπως δηλ. επεδίωκε η κυβέρνηση Βενιζέλου⁴.

1. NAUS, Dept. of State, Greece, έγγρ. μη αριθμημένο: αναφορά της ελληνικής πρεβείας στην Ουάσιγκτον προς τον υπουργό Εξωτερικών, 18.6.1914.

2. Βλ. Halpern, ό.π., σ. 352.

3. NAUS, ό.π., έγγρ. αρ. 868, 34/59: τηλεγράφημα του Αμερικανού πρεσβευτή στο Λονδίνο προς τον υπουργό Εξωτερικών, 22.6.1914.

4. Ό.π., έγγρ. αρ. 868, 34/61: τηλεγράφημα του Αμερικανού πρεσβευτή στην Κων/πολη προς τον υπουργό Εξωτερικών, 26.6.1914. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι στρατιω-



Αλλά και οι νέες τουρκικές απαιτήσεις είχαν την τύχη των προηγούμενων: ο υπουργός Εξωτερικών των Η.Π.Α. ανακοίνωνε προς τον Αμερικανό πρεσβευτή στη Ρώμη ως τετελεσμένο γεγονός την πώληση των δύο θωρηκτών στην Ελλάδα. Η εξέλιξη αυτή έκανε τους Νεότουρκους να συνειδητοποιήσουν ότι δεν μπορούσε πια τίποτε να γίνει, για να καθυστερήσει η παράδοση των πλοίων στο ελληνικό Ναυτικό.

Η αποφασιστικότητα και η ταχύτητα με την οποία ενήργησε η κυβέρνηση Wilson στο θέμα αυτό αποκάλυψε μια ακόμη πλευρά, ή καλύτερα την ουσία, της ελληνοτουρκικής σύγκρουσης. Έφερε δηλ. στο φως τα αληθινά σχέδια της τουρκικής διπλωματίας. Συγκεκριμένα, σε ιδιαίτερες διαβουλεύσεις με τον πρεσβευτή των Η.Π.Α. στην Κων/πολη, ο μέγας βεζίρης και δύο από τα πιο ισχυρά μέλη του νεοτουρκικού κοιμιτάτου, ο υπουργός Εσωτερικών Ταλάτ μπέης και ο υπουργός Ναυτικών Ντζεμάλ πασάς, άφησαν να προδοθεί η μεγάλη τους σύγχυση: η πώληση των αμερικανικών πλοίων στην Ελλάδα τους εμπόδιζε να επιβάλουν στην κυβέρνηση των Αθηνών τις ρυθμίσεις της αρεσκείας τους σχετικά με τα νησιά του Αιγαίου. «Οι δύο κυβερνήσεις, είπαν, είχαν φτάσει σε σημείο αλληλοκατανόησης για να νησιά. Όταν όμως η Ελλάδα πέτυχε να αγοράσει αυτά τα πλοία, άλλαξε τις θέσεις της απέναντι στην Τουρκία»¹.

Αυτή η ρητή ομολογία των τουρκικών προθέσεων δεν μπορούσε ασφαλώς να δικαιολογήσει τις ωμές και μαζικές διώξεις εναντίον των Ελλήνων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι οποίες είχαν αρχίσει στην περιοχή της Σμύρνης υπό το πρόσχημα ότι η ναυτική υπεροχή της Ελλάδας έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια της Τουρκίας. Δηλώνοντας ότι επέκειτο επίθεση του ελληνικού στόλου στη Σμύρνη, μια περιοχή κατοικούμενη από πληθυσμούς «συμπαθόντες και με ελληνικό πατριωτισμό»², οι τουρκικές αρχές δεν δίστασαν να προβούν σε απελάσεις χωρίς διάκριση. Οι διώξεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν μάλλον ως έσχατο μέσο, για να επιβληθούν στην ελληνική κυβέρνηση οι τουρκικές απαιτήσεις, πριν από την άφιξη των δύο αμερικανικών θωρηκτών. Παράλληλα όμως αποδεικνυόταν ότι αυτή η ενίσχυση του ελληνικού Ναυτικού αποτελούσε ανίσχυρο επιθετικό όπλο εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα αμερικανικά πλοία *Mississippi* και *Idaho*, που ονομάστηκαν, αντίστοιχα, *Κιλκίς* και *Λήμνος*, εντάχθηκαν στον ελληνικό Στόλο τον Αύγουστο του 1914.

τικοί κύκλοι στην Κων/πολη, οι Νεότουρκοι, είχαν τη γνώμη ότι υπήρχαν μυστικοί όροι στην ελληνοαμερικανική συμφωνία για την πώληση των δύο θωρηκτών. Σύμφωνα με τη γνώμη αυτή, η κυβέρνηση Wilson ενέκρινε την παραπάνω πώληση μετά από ελληνικές διαβεβαιώσεις ότι τα σκάφη δεν θα χρησιμοποιηθούν για επιθετικό πόλεμο εναντίον της Τουρκίας.

1. 'Ο.π., έγγρ. αρ. 868. 34/71: εμπιστευτική αναφορά του Αμερικανού πρεσβευτή στη Κων/πολη προς τον υπουργό Εξωτερικών, 7.7.1914.

2. 'Ο.π.



Ο υπουργός Ναυτικών των Η.Π.Α. Daniels και ο υφυπουργός Roosevelt έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διευκολυνθεί η παράδοση, επιτρέποντας την ενεργό βοήθεια του αμερικανικού Ναυτικού στην επάνδρωση και οργάνωση των δύο θωρηκτών: «Great care was taken to go over the lists of articles transferred in each department, pointing out places of storage and methods of use necessary; every officer and principal petty officer consulted with his own successor in order that there should be perfect familiarity and capability of performing duties on the part of the officers and crew. In the case of such things as operation of auxiliaries, everything was demonstrated and explained, and finally a trial of the main engines was conducted under the direction of members of our service and in the presence of the officers and men of the Grek Navy on board»¹.

Τα *Κιλκίς* και *Λήμνος*, μαζί με την *Έλλη*, έδωσαν στην Ελλάδα την αδιαμφισβήτητη κυριαρχία στο Αιγαίο, φράζοντας αποτελεσματικά τον δρόμο στα τουρκικά σχέδια, να επανατεθεί δηλ. το υπάρχον status και να ανακτήσει η Τουρκία τη Χίο και τη Μυτιλήνη. Το ότι αυτή η ελληνική ναυτική υπεροπλία κατά τους κρίσιμους μήνες του 1914 (τέλος καλοκαιριού), που επιτεύχθηκε με την αγορά των δύο αμερικανικών πολεμικών πλοίων, διαφύλαξε την ειρήνη στη περιοχή, εξάγεται ως αβίαστο συμπέρασμα. Έτσι η έγκαιρη άφιξη των πρώην αμερικανικών *Idaho* και *Mississippi* όχι μόνο έφεραν τη σταθερότητα στην περιοχή, αλλά και εξασφάλισαν, μόνα αυτά, τα ελληνικά κέρδη των Βαλκανικών πολέμων, υπογραμμίζοντας έντονα τη σημασία της ναυτικής δύναμης και γι' αυτή την ύπαρξη της Ελλάδας.

Η ύψωση της ελληνικής σημαίας στα δύο θωρηκτά υπογραμμίζει, επιπλέον, την αναβλητικότητα και τους δισταγμούς των ελληνικών κυβερνήσεων, να αναλάβουν ένα σθεναρό και μακροπρόθεσμο πρόγραμμα ενίσχυσης του Στόλου. Γίνεται φανερό επίσης ότι οι αυτοσχεδιασμοί στους οποίους συχνά κατέφευγαν μόνο για μια περιορισμένη περίοδο χρόνου μπορούσαν να προσφέρουν την απαραίτητη για ένα κράτος ασφάλεια.

1. Ό.π., έγγρ. αρ. 868. 34 /74: αναφορά του πλοιάρχου του Αμερικανικού Ναυτικού G. W. Logan, κυβερνήτη του αμερικανικού πολεμικού *Maine*, προς τον υπουργό Ναυτικών, 3.8.1914.



ABSTRACT

THE GRECO - TURKISH NAVAL RIVALRY IN THE AEGEAN (1914) AND THE U.S.A.

by

John T. Malakasses

This research paper indulges on what can be perceived as the decisive part exercised by the United States Navy to positively reinforce the Greek Naval Establishment, with the acknowledged and explicit aim to thwart, the later, the imminent Turkish threat, against Greece's eastern Aegean islands.

And more precisely, to enable the Greek naval apparatus, to withstand an impending challenge by far more superior and terrifying Turkish naval forces. Indeed, the naval antagonism to which Greece is drawn to, quite unwillingly, it should be emphasized, and more so unprepared, arose out of the compined efforts by the Porte to reestablish its predominance in the Aegean Archipelago, from which she had been shot off by the rising naval power of Greece and more fundamentally, in the process, to reduce Greece to a *status* of an almost a client state depending on Turkish good will.

The formal ending of the Balkan wars, and the peace treaties which sealed it, did not provide for an adequate and acceptable settlement of the largest Aegean islands, Greek inhabited and of Greek heritage and national consciousness, and which had been wrestled from the Ottoman Empire by the advances of the Greek Fleet.

Turkish nationalism wiped to a frenzy by the firebrands of the Young Turks, seemed determined to aggressively reclaim the lost territory with a new military show-down with the emerging naval power of Greece. And to make good her claims, the Porte undertook the most awaresome if not systematic program of naval rearmament the Mediterranean had ever seen. Fulfilement of such an ambitious project could have far reaching repercussions for time to come in the broader areas of the confines of the Empire. But its most visual ones, which perplexed the administration in Athens, was the concrete aggression which this rearmament

